

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 625.1-053.6(497.6=163.6)"1946"

Prejeto: 9. 4. 2014

Slovenske delovne brigade na mladinski železniški progi Brčko-Banovići

GAŠPER ŠMID

mag. zgodovinskih znanosti, višji svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: gasper.smid@gov.si

ŽARKO ŠTRUMBL

višji svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: zarko.strumbl@gov.si

Izvleček

Avtorja sta poskusila po tehnični strani predstaviti delovanje mladinskih delovnih brigad pri obnovi v vojni razrušene domovine. V pričujočem delu je predstavljena prva izmed delovnih akcij mladine Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ) pri graditvi skoraj 90 km dolge železniške proge Brčko-Banovići. Graditev proge je bila izrednega gospodarskega pomena, saj so po njej nato oskrbovali industrijo in prebivalstvo v Vojvodini in Beogradu s premogom kot energentom in konec koncev tudi s soljo iz Tuzelskega rajona. Progo so gradile mladinske delovne brigade iz vse Jugoslavije, iz zamejstva in tudi tujine. Zgrajena je bila v dobrega pol leta, pri graditvi pa je sodelovalo nekaj več kot 63.000 mladincev – brigadirjev.

Ključne besede:

mladinske delovne brigade, povojna obnova, udarniki, železniška proga Brčko-Banovići, slovenski mladinci, Bosna in Hercegovina, politične agitacije

Abstract

SLOVENIAN WORK BRIGADES BUILDING THE BRČKO-BANOVIĆI YOUTH RAILWAY LINE

In the article, the authors discuss the technical side of post-war labour by youth work brigades to reconstruct their demolished homeland. The first of these work actions, by the youth of the Democratic Federative Yugoslavia, was the construction of the almost 90-kilometre long Brčko-Banovići railway line. The building of the railway was of great importance for the country's economy since it was used to supply the industry and the population of Vojvodina and Belgrade with everything from coal as a source of energy to salt from Tuzla. Built by youth work brigades that included 63,000 young people from every part of Yugoslavia and also from abroad, the railway was completed within six months.

Key-words:

youth work brigades, post-war reconstruction, shock workers, Brčko-Banovići railway, Bosnia and Herzegovina, political agitation

Uvod

Bogati rudarski del Banovići je imel slabe prometne povezave in s tem je bil hiter gospodarski razvoj onemogočen. Banovići so bili v Avstro-Ogrski že znani kot eno izmed ležišč z bogatimi plastmi rjavega premoga, zaradi odmaknjenosti od prometnih povezav ni bilo zadosti izkoriščeno. Že pred graditvijo so izračunali, da bi se z graditvijo železniške proge izkop premoga logistično lahko takoj povečal za 8 do 10 krat. Poleg tega so računali tudi, da bo nova proga razbremenila progo Sarajevo – Brod in omogočila živahnejši promet z industrijskimi centri okrog Zenice. Namen je bil doseči, da bi ta proga povezala industrije v Osijeku, Vojvodini in Beogradu in dostavljala energent. Z njo bi tudi prihranili, saj bi se prevoz preko železniškega križišča v Vinkovcih skrajšal za 70 km in s tem bi prihranili čas in zmanjšali transportne stroške. Poleg premoga bi po omenjeni progi prevažali še sol iz rudnika soli v Tuzli, les slive in tudi drugo blago. Na splošno je imela ta proga velik gospodarski pomen in že takrat so tudi izračunali, da bi se v državi poplačali stroški za graditev v letu dni. Vsi ti razlogi so spodbudili centralni odbor USAOJ-a, da je v imenu celotne mladine Jugoslavije obljubil, da bo v letu zgrajena mladinska železniška proga Brčko-Banovići, dolga 88,5 km.

Centralni komite Ljudske mladine Jugoslavije je pozval jugoslovansko mladino h graditvi te proge 27. marca 1946. Začela naj bi se v letu 1946 in bi stala približno 600 milijonov dinarjev. Tako so nato odobrili 200 milijonov posojila, samo graditev pa zaupali jugoslovanski mladini. Manjkajoči denar je nadomestila z brezplačnim fizičnim delom.¹ Od kot je bilo posojilo, v arhivskem gradivu nisva ugotovila. To 88,5 km dolgo progo so zgradili v 190 delovnih dneh. Delo se je začelo 1. maja 1946, odprta pa je bila 7. novembra 1946, 22 dni pred postavljenim rokom. Zanj je bilo potrebno izkopati 1,5 milijona kubičnih metrov zemlje, 140.000 kubičnih metrov kamenja, zgraditi 300 nasipov, 2 predora v skupni dolžini 667 m in 22 mostov v skupni dolžini 455 m, postaviti 2.100 električnih in telefonskih drogov, sezidati 177 zgradb, položiti pragove in tire. Ohranjen je podatek, da je bilo na gradbiščih samo 14 kompresorjev, 21 mešalnikov betona, 13 drobilnikov kamenja, 23 buldožerjev in 14 črpalk, vse drugo opravili mladinci brigadirji z ročnim orodjem, lopatami, krampi in samokolnicami.²

Namen graditve

Sama železniška proga povezuje kraja Brčko in Banovići. Namen graditve je bil tudi združiti nahajališče rjavega premoga v banoviškem premogovniškem bazenu z vodnimi potmi in povezati z rečnim pristaniščem v Brčkem, od tam so premog po dograditvi proge vozili tudi z rečnimi ladjami po Savi vse do termoelektrarne Nikola Tesla v Obrenovcu in naprej do Beograda. Poleg tega si je centralni odbor USAOJ-a zadal to nalogo tudi zato, da bi se v pripravah na III. kongres razvilo močno politično gibanje za obnovo in izgradnjo domovine. To je bila tudi prva akcija takšnega obsega, ki je zbrala na enem kraju mladinske brigade iz vseh jugoslovanskih republik in pokrajin, kar naj bi bil tudi močan faktor v utrjevanju bratstva in enotnosti jugoslovanske mladine.³ Centralni odbor je še sklenil, da se bo delo pričelo 1. maja in da mora biti končano do septembra. Hkrati naj bi delo opravljali po dve skupini po 12.000 – skupno 24.000 mladincev iz vseh krajev Jugoslavije z udarniškim delom v 190 dneh in treh izmenah: v prvi od 1. maja do 1. julija, drugi od 1. julija do 1. septembra in v tretji od 1. septembra do 7. novembra.

¹ Urbanc: Mi gradimo progo, str. 14.

² Logar: *Mala kronika*, str. 3.

³ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 24.

Progo je gradilo 62.268 članov Ljudske mladine Jugoslavije, od teh: 28.050 Srbov, 14.586 Hrvatov, 6.100 Slovencev, 3.846 Makedoncev, 1.476 Črnogorcev, 4.351 muslimanov, 1.016 kosovskih Albancev⁴ in še ostalih 2.536⁵ mladincev. Pri graditvi so sodelovale tudi mladinske brigade iz raznih prijateljskih držav: 105 mladincev v poljski brigadi, 358 v brigadi češko-slovaške mladine, 305 v prvi grški brigadi Nikosa Zahariadisa«, 300 v drugi grški brigadi Elas, 54 v madžarski brigadi »Dozsa Györgya«, 50 v romunski brigadi Filimen Sarbu, 242 v bolgarski brigadi Georgij Dimitrov, 192 v albanski brigadi Alija Kondija in 108 v brigadi Jugoslovanov iz Francije. Poleg teh so na progi delovale tudi delegacije mladine iz drugih držav, ki so delovali v sestavi jugoslovanskih brigad: 26 Francozov, 25 Švicarjev, 25 Dancev, 15 Lužiških Srbov, 23 Avstrijcev, 10 Belgijcev, 9 Indijcev, 3 Holandci in 2 Mehičana.⁶

Agitacijsko delo z mladino za sprejem v delovne brigade

Ker zadeve vedno niso najbolj delovale, so jih poskušali izboljševati z agitacijskim delom med mladino tako, da so pri mladini spodbujali tekmovalnost že pred samim sprejetjem v brigado. Zato je USAOJ vodil agitacijo na konferencah, prek radijskih postaj in v drugih sredstvih obveščanja. Glavni odbori so dobili nalogo, da morajo narediti razpored po okrožjih in naložili okrožnim odborom, da organizirajo enote v čim večjem številu. Okrožni odbori so ustanovili začasni štab brigade in sklenili, koliko mladincev bo moral dati vsak okraj. Organiziranje brigade je bilo torej v rokah okrožnih odborov. Okrajni odbori so izvedli volitve mladincev v brigade. Te volitve so potekale tudi na konferencah po vaseh. Dovoljeno je bilo, da se volitve mladincev lahko izvajajo na isti konferenci, na kateri so se zbirali delegati za III. kongres USAOJ. Okrajni odbori so ustanovili začasni štab čete in določili število mladincev iz vsakega naselja. Volitve so okrajni odbori izpeljali od 3. do 16. aprila 1946. Pri pregledu bodočih brigadirjev so vedno pazili, ali število mladincev ustreza zahtevanemu številu, z zdravniškim pregledom so ugotovili, da so zdravi, prav tako so ugotavljali, ali imajo bodoči brigadirji vse predpisane stvari in so čete organizirane po predpisih in pravilnikih. Če je odhod mladincev brigadirjev otežil obdelovanje posestev, so morale mestne organizacije ponuditi vso potrebno pomoč njihovim družinam v obliki delovnih čet na vasi. Prevoz mladincev v brigade je potekal od najbližje železniške postaje po navodilih, ki jih je poslal centralni odbor USAOJ.

Organizacija brigad

Kot je bilo že rečeno, je vsako brigado sestavljalo 5 do 7 čet, vsaka četa pa po 50 brigadirjev, tako da je brigada štela do 300 brigadirjev. Štab brigade so sestavljali komandant, namestnik komandanta, referent za kulturo in prosveto, referent za telesno vzgojo, referent za zdravstvo, intendant in statistik. Vsi člani četne komande, razen komandirja in njegovega namestnika, so bili prav tako na spisku v svojih desetinah in je tudi zanje veljalo obvezno delo kakor za druge v brigadi. Enako sestavo so imele tudi čete.

Brigadirji, ki so se udeležili graditve te proge, so morali imeti s seboj: po dva para spodnjega perila – od robca do nogavic, in najpomembnejše: 1 porcijo, 1 žlico, 1 odejo. Če brigadirji tega niso imeli, je za to preskrbela organizacija.

⁴ V originalnem arhivskem gradivu so kosovske Albance poimenovali Šipetarji, čeprav je bil ta izraz uradno prepovedan.

⁵ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 17.

⁶ Število udeležencev se v posameznih arhivskih virih malenkostno razlikujejo.

Vsak mladinec je moral izpolniti vstopni formular, imeti zdravniško potrdilo, da je zdrav in fizično sposoben za delo in hrano za prve tri dni. Brigade so se lahko udeležili samo mladinci in mladinke z dopolnjenim 16. letom starosti. Vsaka brigada je na progi delala po šest ur na dan, preostali čas pa so izkoristili za vzgojo in kulturo, telesni in fizični razvoj ter za zabavo.

Organiziranje mladinskih delovnih brigad v Sloveniji

Iz gradiva, povezanega z mladinskimi delovnimi brigadami, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije na svoji dislocirani enoti na Kongresnem trgu 1 v Ljubljani, so vidne predpriprave in priprave mladine na delovne akcije na ozemlju t. i. Svobodnega tržaškega ozemlja, kjer so tem dejavnostim že zaradi političnih razlogov posvečali še večjo skrb. V vseh okrožjih so bili določeni inštruktorji, ki so vodili in osebno kontrolirali vse priprave za organizacijo čet za brigado iz svojega okrožja. Za mesto Trst je to delo opravljal Walter Walterstajn, za Tržaško okrožje Jožko Gec, za Goriško »Svoboda in Miro«⁷ in za Vzhodno okrožje Tonček Troha. Naloga vseh odborov je bila množična agitacija za odhod na delo na progo Brčko–Banovići. Organizirali so množične mladinske sestanke, pisali po stenskih časopisih in lokalnih časopisih, skratka vsak delovni človek je moral vedeti, da odhaja tudi primorska mladina na »mladinsko progo«. Gradiva za to agitacijo so bila v glavnem objavljena v časopisju, v številnih člankih v Mladini, Primorskem dnevniku, Ljudski pravici in Slovenskem poročevalcu. Odbori so ob popisovanju mladincev udarnikov upoštevali: ime in priimek, ime očeta, kraj in datum rojstva, stanovanje, št. osebne legitimacije, funkcije, ki jo je kandidat imel v mladinski ali v katerikoli drugi protifašistični organizaciji ali ljudski oblasti s posebnim poudarkom na morebitnem članstvu SKOJ-u ali KP. Priporočljivo je bilo zbirati mladince, ki so se že izkazali pri delu. Dodano pa je bilo še navodilo, da zaradi te akcije ne sme trpeti delo doma in je treba najti nadomestilo za delo v organizaciji ali pa pomoč brigadirjevi družini na polju, če je ostala družina brez delovne sile. Mladincem, ki jim ni uspelo zbrati »obvezne opreme«, je organizacija preskrbela delavske obleke, imenovane »tute«, hrano in druge potrebščine pa je prispeval Rdeči križ Slovenije.⁸

Marca leta 1946 je gradbeni oddelek ministrstva za promet Demokratične federativne Jugoslavije dobil nalogo za izvedbo pripravljalnih del. Sam elaborat o graditvi je bil pripravljen v mesecu dni. Priprave so se začele 1. aprila, 1. maja pa so prve mladinske brigade že pričele delati. Pri sami graditvi je sodelovalo več kot 63.000 prostovoljcev iz celotne Jugoslavije in tujine, vsa gradbena dela pa so v glavnem opravili brez mehanizacije. Dela so bila končana 4. novembra istega leta.

V Sloveniji so v glavnem odboru ZMS (Zveza mladine Slovenije)⁹ na II. plenarnem sestanku sklenili, da bo slovenska mladina 1. maja poslala na progo 1.000 brigadirjev. Mariborsko okrožje naj bi jih poslalo 300, novomeško 200, celjsko 23 in ljubljansko 270. Za voditelje delovnih brigad je glavni odbor Ljudske mladine Slovenije (LMS) organiziral tečaj za vodenje brigad. V začetni mobilizaciji so bile različne težave, premalo je bilo povezanosti z odbori ljudske oblasti in tudi starši so kazali odpor. Kljub raznim težavam je prva skupina slovenskih brigadirjev odšla. Od skupno 1.039 članov je iz Mariborskega okrožja

⁷ V gradivu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, nisva našla pravega imena in priimka omenjenih dveh oseb, ampak samo imeni.

⁸ SI AS 1575, t. e. 15, p. e. 2.

⁹ Leta 1945 se je Zveza slovenske mladine preimenovala v Zvezo mladine Slovenije (ZMS), leta 1946 v Ljudsko mladino Slovenije (LMS), 1964 zopet v ZMS, leta 1974 pa v Zvezo socialistične mladine Slovenije (ZSMS). To je ostala do leta 1989, potem pa se je preoblikovala v Liberalno demokratsko stranko.

prišlo 308 mladincev, iz novomeškega 205, iz celjskega 218, iz Ljubljane okolice 308 in iz same Ljubljane 52.¹⁰

V tej akciji je med drugimi sodelovala tudi mladina s celjskega območja, tja je sodilo tudi Zasavje. Od maja do konca oktobra so se zvrstile na deloviščih od Brčkega do Živinic, oziroma Poljane, tri celjske mladinske delovne brigade:¹¹ prva, Karla Destovnika – Kajuha, druga, Fakinova, in tretja, Boža Mravljaka. Te tri celjske brigade so imele tudi svojo himno.¹²

Iz Trbovelj so 3. septembra 1946 na delovišče prišle tri čete: I. Trboveljska četa – mladina Trbovelj, II. Hrastniška četa – mladina Hrastnika, dopolnjena z mladino iz Radeč, in III. Zagorska četa – mladina iz Zagorja.

Zveza Antifašistične mladine Julijske krajine, delovni odbor za cono A je zaradi lažjega kulturnega in političnega dela organiziral posebej italijanske in posebej slovenske čete. Tako je npr. dalo mesto Trst eno italijansko četo in 15 mladincev za slovensko četo tržaškega okrožja, torej skupno 65 mladincev. Tržaško okrožje je dalo eno italijansko in eno slovensko četo, za vsako 35 mladincev, skupno torej 70 mladincev. Goriško okrožje je dalo dve slovenski četi in 15 italijanskih mladincev iz Furlanije za italijansko četo tržaškega okrožja, torej skupno 115 mladincev. Vzhodno-primorsko okrožje je dalo eno slovensko četo, 50 mladincev. Celotna brigada je imela štiri slovenske čete in dve italijanski, skupaj 200 slovenskih mladincev in 100 italijanskih. Vsaka brigada je morala tudi skrbeti za kulturno-prosvetni program in druge dejavnosti v svojem jeziku.¹³

Organizatorji te mladinske delovne akcije so pazili tudi na to, da zaradi nje ne bi zaostajalo delo v drugih gospodarskih vejah. Zato so predlagali, da bi bile brigade sestavljene iz dveh skupin. Prva skupina je tako začela graditi 1. maja in bila sestavljena v glavnem iz kmečke mladine, na progi pa je delala do 1. julija, ko so se začela večja dela na polju. Drugo skupino so sestavljali srednješolci in študentje in so udarniško delovali med šolskimi počitnicami.¹⁴

Delovne brigade so štejele od 200 do 300 brigadirjev in brigadirjk. Težnja je bila, da bi jih sestavljali brigadirji mladinci iz enega okrožja. Organizirane so bile na vojaški način. Nekateri brigadirji, nekdanji partizani, so bili tudi oboroženi, kajti takrat so se po Bosni in Hercegovini še skrivali ostanki nekdanje četniške vojske. Brigade so bile razdeljene na čete, vsaka jih je imela od 5 do 7, vsaka četa je imela po 50 članov. Med četami in brigadami ni bilo nobenih vodstev, ampak je vodil vse čete, z redkimi izjemami neposredno, štab brigade. Štab je bil sestavljen iz komandanta, ki je moral biti član sekretariata okrožnega odbora in članov, ki so bili obenem člani in sekretarji okrajnih odborov. Vse enote so bile organizirane na način, ki ga je določil sekretariat centralnega odbora USAOJ-a.

V nasprotju z brigadami iz drugih republik je bilo v brigadah iz Slovenije tudi veliko deklet, to pa za brigade iz drugih republik nekdanje Jugoslavije ni bilo običajno. Za celotno traso so veljale enotne delovne norme. Delo je potekalo v treh izmenah, tudi ponoči. Vsaka brigada je bila na akciji po dva meseca. Brigadirji so bivali na prostem, spali pod šotori in se hranili po vojaških kuhinjah. Barake so zgradili šele jeseni. Poleg same graditve proge je potekala zlasti politična krepitev bratstva in enotnosti. Ker je bilo precej brigadirjev nepismenih, so jih tudi opismenjevali. Glavne nagrade za udarnike so bili razni tečaji, na primer šoferski in buldožerski, ker so si s tem brigadirji brez izobrazbe pridobili tudi poklic.¹⁵

¹⁰ Urbanc: Mi gradimo progo, str. 14.

¹¹ Krašovec: 40 let proge Brčko–Banovići, št. 12.

¹² Himna zanosno opeva, kako so brigadirji proletarci prišli graditi mladinsko progo v duhu bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov.

¹³ SI AS 1575, t. e. 15, p. e. 2.

¹⁴ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 24.

¹⁵ Krašovec: 40 let proge Brčko–Banovići, št. 12.

Življenje v delovnih brigadah

Vsaka četa in brigada je imela vodjo za kulturno-prosvetno delo. Delali so po načrtu, ki je veljal za vse enote. Posebej je bilo zaželeno, da so kulturno-prosvetno delo opravljali za to primerni ljudje. Vsaka brigada je imela svojo kuhinjo z ustreznimi kuharji in priborom kot so kotli, posode za vodo, zajemalke, »menažke« ipd. Da bi se izognili pomanjkanju, je bil imenovan intendant, ki je skrbel za vse. Vsaka četa je imela tudi bolničarja, izurjenega za prvo pomoč. Vedno je moral imeti pri sebi povoje, jod in gazo. Običajno so to bili bolničarji iz nekdanje jugoslovanske vojske ali pa študentje medicine. Vsaka četa in brigada je imela še vodjo za telesno vzgojo in predvojaško izobraževanje. Ker je statistika najboljši služabnik vsakega političnega režima, je bila vsaka brigada zadolžena tudi za vodenje posebne statistike na formularjih, ki jih je izdala CO USAOJ-a. Vodje so morali biti svetel zgled drugim brigadirjem. Pri sestavljanju enot so pazili tudi na to, da je imela vsaka enota tudi brigadirje, ki so znali briti, striči, krpati obleke in popravljati čevlje. Vsaka brigada je morala imeti tudi papir za brigadno administracijo in statistiko, po možnosti tudi pisalni stroj.

Voditeljem čet je bilo naloženo, da že ob začetku dela na tečajih, ki so jih vodili gradbinci, železniški strokovnjaki, seznanijo mladince s potekom dela na progi. Delovni čas je trajal 8 ur, od tega šest ur na progi in dve uri s propagandnim programom. Zato je bilo samoumevno, da so morali biti mladinci zdravi. Vsak udeleženec na akciji naj bi imel po 2 obleki in 1 odejo. Ker je bila oprema za brigadirje slaba in je vsi niti niso imeli oziroma je ni bilo mogoče dobiti, so zbirali ustrezno opremo in opravo na pobudo centralnega odbora USAOJ-a in glavnega odbora ESDNS. Iz arhivskih virov je vidno, da se je pri zbiranju sredstev npr. najbolj izkazala mladina mariborskega okrožja, saj je zbrala 92 delovnih oblek, 100 parov čevljev, 150 odej, 240 brisač, sanitetni material, 10 kg zobne kreme, 4000 cigaret, fotografsko opremo, 30 kg praška za pranje, 80 kg mila, 80 kg krompirja.¹⁶ Delovne brigade so dobile orodje na samem terenu in ga ni bilo treba prinesiti s seboj. Glavni odbor USAOBIH-a je tudi organiziral izdelavo 12 tisoč lopat.¹⁷

Ohranjen je dnevnik brigadirja Toneta Logarja iz II. revirske proletarske udarne brigade Alojza Hochkrauta. Ta opisuje, da so bili brigadirji razdeljeni na trojke, da so bile fizične moči enakomerno razdeljene. Vsaka trojka je imela samokolnico, lopato in kramp. Orodje je bilo slabo, tako so mnogi dobili krvave žulje. Šibkejši so nosili na delovišče vodo ali pa pomagali v kuhinji, to pa se jim ni zdelo častno. Tega dela so se izogibali in so jo raje »pobrisali na progo«. Med trojkami je bilo vedno tekmovanje, katera bo prepeljala več samokolnic materiala na nasip. Logar je v dnevnik zapisal, da so 8. septembra 1946 dosegli on, Joža Suša in Franci Zupan rekord, prepeljali so 130 samokolnic 250 m daleč.¹⁸

Propagandno agitacijsko delo v delovnih brigadah

Pri štabu sekcije je bil organiziran odsek za propagando in agitacijo. Njegov vodja je bil tudi član štaba, odgovoren za agitacijo, ideološko-politično in za kulturno prosvetno delo. Določal je naloge članom odseka in kontroliral njihovo delo in bil odgovoren za razna predavanja. Pri vsakem štabu brigade je bil še odbor za propagando in agitacijo, ki je pripravljal politično kulturno delovanje v brigadi in hkrati odgovarjal zanj, saj je bil odgovoren za knjižnice, čitalniške skupine, dopisništvo, stenski časopis, kulturno-umetniške prireditve, opismen-

¹⁶ Urbanc: Mi gradimo progo, str. 15.

¹⁷ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 24.

¹⁸ Logar: *Mala kronika*, str. 5.

jevalne, analfabetske tečaje, vodil je mrežo dopisovanja v Bilten in Mladino (Omladino). Odgovoren je bil tudi za delovanje kulturno-umetniške skupine, pevske zборе, gledališke skupine, folklorno-kulturne skupine in še za t. i. ljudske talente.¹⁹

Za vsako brigado so bili med tednom organizirani po eno politično predavanje, en politični pregled, eno strokovno predavanje, ena filmska predstava, eno gostovanje kvalitetnejše kulturno-umetniške skupine, ena brigadna konferenca, en taborni ogenj, na katerem so nastopile s krajšim programom kulturno-umetniške skupine same brigade, in najmanj 5 ur dela v tečajih za nepismene in na po polpismene brigadirje.

Največ pozornosti so posvetili ideološko-politični vzgoji, ki so jo izvajali s predavanji. V brigadi so pripravili v izmeni po 7 predavanj za celotno brigado in 4 za člane SKOJ-a. Po vsakemu predavanju je bila diskusija, v okviru te pa so brigadirji predelali teme še po čitalniških skupinah. Predavatelje za brigado je izbral propagandno-agitacijski odsek pri štabu sekcije iz vrst članov štabov in v dogovoru z okrajnim komitejem.

Enkrat na teden je propagandno-agitacijski odsek za vsako brigado organiziral politični pregled v obliki predavanja člana sekcije, včasih tudi komandantov brigad. Vsak brigadir je v okviru t. i. političnih pregledov dobil odgovor na najpomembnejša vprašanja zunanje-političnega razvoja, gospodarska vprašanja o izvajanju gospodarskega plana in boja proti notranjemu sovražniku.

Pri kulturno-prosvetnem delu so potekali tečaji in predavanja, npr. tečaji za knjižničarje, pevovodje in zborovodje. Najbolj znani so bili opismenjevalni tečaji. Zanje je odgovarjal član propagandno-agitacijskega odseka pri štabu sekcije, odgovoren za kulturno-prosvetno dejavnost. Oblikovale so se tudi bralne skupine. V bistvu so bili to diskusijski krožki, ki so skrbeli, da bi mladino usmerili k branju knjig in časopisov. Organizirane so bile še kulturno-umetniške skupine: pevski zbori, recitacijske in folklorne skupine. Ob koncu vsake izmene je bil namreč festival, na katerem so zbori in razne skupine pripravile »obračun« svojega dela. Te skupine so tudi organizirale brigadne prireditve in krajše programe ob tabornih ognjih. Za vsako gradbišče so tedensko organizirali gostovanje kvalitetnejših kulturno-umetniških skupin in po eno kino predstavo.

V okvir delovne agitacije je sodil še sekcijski bilten, ki so ga izdajali vsak teden in je prinašal najpomembnejše »naredbe« štaba sekcije, poročila o sekcijških in brigadnih konferencah, o kulturno-prosvetnem in fizkulturnem delu in tudi dela in dopise posameznih mladincev. Vodil ga je uredniški odbor sestavljen iz urednika, korektorja in dobrega risarja. Pri delu redakcije so sodelovali člani brigadnih odborov za propagando in agitacijo.

V naslednjo točko agitacije je spadal program ozvočenja. Zanj je skrbela redakcija za izvajanje programa, ki je sicer vseboval glasbene točke, odlomke iz dnevnih časopisov, rezultate dela dneva na gradbišču, uspehe posameznih brigad, čet in brigadirjev. Izražena je bila tudi želja, da bi slovenski brigadirji ohranjali stike s svojo ožjo domovino in da bi zato prenašali program Radia Ljubljana,²⁰ pa to zaradi oddaljenosti in takratnih tehničnih možnosti ni bilo izvedljivo.

Vsaka brigada je morala imeti obvezno tudi stenski časopis, stenčas. Pri brigadnem odboru za propagando in agitacijo se je izoblikoval uredniški odbor za ta medij, ki je izdajal tudi stenski koledar, na katerem spremljali najpomembnejše obletnice in delovne uspehe same brigade.

Vso to dejavnost je preverjala nadzorna agitacija, ki je spremljala celotno delovanje brigade. Enkrat na teden so bile organizirane brigadne konference, na katerih so reševali probleme dela, discipline, organizacije kulturno-prosvetnega

¹⁹ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 17.

²⁰ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 17.

dela, notranjo problematiko brigade in naloge propagandno-agitacijskih odborov. Prostor za brigadne konference je bil ustrezno opremljen s parolami, ki naj bi še podpirale program konference.²¹

Ohranjeno arhivsko gradivo o delovanju slovenskih brigadir in brigadirjev pri graditvi proge Brčko-Banovići

Graditve proge se je skupaj udeležilo 6.220 (6.209)²² slovenskih brigadirjev. Opravili so 39.090 delovnih dni. Na tej prvi povojni skupni jugoslovanski mladinski delovni akciji je sodelovalo 4.810 mladincev iz Slovenije (matične domovine) in 1.399 iz Julijske krajine. Povezani so bili v 23 brigad, od tega 10 udarnih in 13 pohvaljenih. Prezidij ljudske skupščine FLRJ – Federativne ljudske republike Jugoslavije je z odlikovanjem, ordenom prve stopnje, odlikoval 22 mladinskih delovnih brigad s te proge, med njimi slovenske brigade: Janka Premrla Vojka, mariborsko okrožno brigado, ljubljansko okrožno brigado Ivana Cankarja, brigado Julijske krajine Maria Blažona ...²³

Zanimiv je seznam brigadir in brigadirjev II. proletarske udarne brigade Alojza Hochkrauta (219. trboveljske) na mladinski progi Bračko-Banovići, III. Izmene od 3. septembra do 9. novembra 1946. Seznam ni popoln, ker avtorju Tonetu Logarju ni uspelo zbrati vseh. Po zapiskih v dnevniku avtorja je brigada štela 170 brigadirjev. Zadnji, rekonstruiran seznam, so sestavili udeleženci te izmene kar na obletnici akcije, zbrali so 154 imen nekdanjih mladincev.²⁴

V arhivih te podatke najdemo v gradivu okrajnih narodnoosvobodilnih odborov, saj so tam ohranjeni seznamei prostovoljcev z Vogrskega,²⁵ iz Komna,²⁶ nabiralne akcije za opremo brigadirjev na progi Brčko-Banovići, seznamei za vasi Kojsko, Medana, Cerovo itd.,²⁷ seznamei brigadirjev za Trst, Nabrežino, Sežano, Milje za slovenske brigadirje ter za Tržič (Montfalcone), Ronke (Ronchi) in Milje (Muggia) za italijanske brigadirje.²⁸

Zelo zanimiva so tudi ohranjena pisma, ki so jih pisali brigadirji svojcem, staršem, v katerih opisujejo življenje na progi. Eno takih je pismo Ide Krajnik iz Kanala ob Soči, ki ga je pisala staršem in je bilo objavljeno v lokalnem časopisu. To je bila takrat klasična agitacija za delovne brigade, ki olupševalno opisuje življenje na progi. Pismo govori o tem, da delajo po šest ur v različnih izmenah, da imajo redno telovadno, bralne ure, politične ure, kopalne ure, razna predavanja, da se učijo pisati cirilico, da so vsak večer kulturne prireditve ali pa ples. Tu se je družila z mladino iz različnih narodov in narodnosti. V pismu je še poudarila krepitev bratstva med vsemi narodi in obiske različnih delegacij z raznimi darovi. Za piko na i pa je bil še opis pokrajine kot zelo lepe.²⁹

²¹ SI AS 538, t. e. 2, p. e. 17.

²² Arhivski podatki o številu udeležencev iz Slovenije se razlikujejo, tako da je ocena približna. Poročilo o mladinskih delovnih akcijah od 1945 do 1949, ki je v fondu SI AS 538, t. e. 2, p. e. 18 navaja 6.220 mladincev iz Slovenije, Urbanc: Mi gradimo progo – pa navaja 4.810 mladih iz Slovenije ter 1.399 iz Julijske krajine ali 6.209 udeležencev.

²³ Urbanc: Mi gradimo progo, str. 15.

²⁴ Logar: *Mala kronika*, str. 49 - 51.

²⁵ SI AS 1812, t. e. 22, p. e. 345.

²⁶ SI AS 1810, t. e. 48, p. e. 520.

²⁷ SI AS 1807, t. e. 11, p. e. 138.

²⁸ SI AS 1575, t. e. 15, p. e. 2.

²⁹ SI AS 1808, t. e. 29, p. e. 384.

Nekaj pomembnejših Slovencev, ki so se udeležili graditve proge Brčko-Banovići

Vladimir Šubic

Pri sami graditvi železniške proge je sodeloval tudi eden izmed takrat bolj znanih slovenskih arhitektov Vladimir Šubic. Študiral je Dunaju, v Gradcu in Pragi. V Ljubljani je deloval do druge svetovne vojne. Po vojni je prišel pri takratni oblasti v nemilost. Ob koncu vojne v priglasitvi na takratnem ministristvu za gradnje LRS je dejal, da poleg slovenščine, srbohrvaščine, francoščine in nemščine za silo govori tudi angleško in češko.³⁰

Zaradi ideoloških razlogov zanj ni bilo več dela. Na podlagi nepojasnjene skrivnostne ovadbe je bil nekaj časa zaprt. Od decembra 1945 je bil v kazenskem postopku in poslali so ga na družbeno koristno delo, starega 52 let. Poslali so ga med tiste, ki so morali »graditi socializem«, in sicer z mladinskimi brigadami na železniško progo Brčko-Banovići. Ni je dogradil. Umril je še istega leta v nepojasnjenih okoliščinah, »domnevno zaradi infarkta«, v kraju Lukovac-Dobrinji.³¹ Odstranitev in smrt Šubica sta pomenili, da je odšel eden protagonistov arhitekture zmernega funkcionalizma pri nas. To je bil odhod arhitekta je razumel velemestno arhitekturo, četudi je bila realizirana v dokaj provincialnem ljubljanskem okolju. Ne nazadnje gre za arhitekta, pravega amerikanista.³² ki je Ljubljani podaril prvi pravi nebotičnik. Njegovo najodmevnejše delo Ljubljanski nebotičnik, ki je bil prva tako visoka železobetonska stavba v Evropi in bil ob otvoritvi leta 1933 najvišja stavba v Srednji Evropi in do začetka druge svetovne vojne tudi najvišja zgradba na Balkanu.³³

Anton Frank

Je sodeloval pri gradnji te proge kot znan borec, partizan in član tajne organizacije TIGR,³⁴ v kateri je deloval do aretacije 28. marca 1942. Sodeloval je tudi v partizanskem gibanju. V Kilovčah, rojstnem kraju, je ustanovil prvi odbor osvobodilne fronte v pivški dolini. Udeležil se je več partizanskih akcij. V eni takih akcij je bil tudi ujet in v Rimu so ga zato obsodili na 24 letno zaporno kazen, ki jo je prestajal v kaznilnici Civitavecchia in kasneje v Monte Alto-Viterbo, od koder je pobegnil k italijanskim partizanom. 17. julija 1944 se je pridružil prekomorski Narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredov Jugoslavije v Bariju in se s 3. prekomorsko brigado udeležil vseh njenih bitk. Po osvoboditvi se je zaposlil v Tovarni avtomobilov Maribor, nato v transportnem podjetju v Ilirski Bistrici in nazadnje na železnici na Reki, od koder se je, leta 1946, vključil v delovno brigado za gradnjo železniške proge Brčko-Banovići.

³⁰ Balantič: *Vladimir Šubic*.

³¹ *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, str. 1153.

³² Balantič: *Vladimir Šubic*.

³³ *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, str. 1152. Rojen 23. maja 1894 v Ljubljani, umrl 16. novembra 1946 pri gradnji železniške proge Brčko-Banovići. Vladimir Šubic je eden najpomembnejših slovenskih arhitektov. Bil je med prvimi arhitekti, ki so pri nas gradili v armirani betonski konstrukciji in uveljavil napredno gradbeno tehniko. Spisek njegovih realiziranih del je dolg: Nebotičnik v Ljubljani, Palača grafika, Stanovanjska hiša Meksika itd.

³⁴ *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, str. 577. TIGR (kratica za imena Trst, Istra, Gorica in Reka) je bila podtalna organizacija slovenskih in hrvaških nacionalistov. Delovala je na slovenskem in hrvaškem etničnem ozemlju, ki je bilo po Rapalski pogodbi priključeno Italiji. Veliko članov te organizacije je bilo povezanih z jugoslovansko in britansko obveščevalno službo, bili pa so tudi vojaško usposobljeni. Organizacija je imela sporazum s Komunistično partijo Italije. TIGR pri svojem boju ni izbiral sredstev. Napadal je fašistične ustanove, patrolje in izvajal sabotaže. Dobival je tudi pomoč iz Jugoslavije.

Miran Hasl

Bil je zborovodja. Leta 1946 je študiral na Akademiji za glasbo. Takratna oblast je želela nekaj storiti za »kulturno življenje« brigadirjev. V tem času so bile organizirane razne mladinske delovne akcije v Sloveniji in Jugoslaviji. Pojavilo se je vprašanje organiziranja delovnih brigad na Univerzi in tudi udeležbo študentov Akademije za glasbo. V bistvu je šlo za določanje števila udeležencev. Miran Hasl se je uprl vključevanju bodočih poklicnih glasbenikov v delovno brigado. Da bi »zadostili« zahtevam zastopanosti, so ga vključili v štab prve univerzitetne brigade, ki je delala na progi Brčko-Banovići. Sam je domneval, da so ga vključili zato, ker je v eni mladinski akciji deloval že pozimi leta 1944, ko je bila Srbija že osvobojena. Po dolgem razpravljanju s takratnimi vodilnimi študentskimi funkcionarji ljubljanske Univerze jih je kot predsednik mladine Akademije za glasbo prepričal, da je osnovni prispevek pri obnovi domovine lahko tudi drugačen. Oblikovala se je »kulturna ekipa« mešani pevski zbor Akademije, vodil ga je on sam. V desetih dneh je skupaj s solisti in harmonikarji pripravil v udarniško ter v bratstvo in enotnost usmerjeni spored. V letu 1947 so štirinajst dni nastopali in peli brigadirjem iz vseh republik Jugoslavije, ki so gradili železniško progo Šamac-Sarajevo.³⁵

Zbornik Brčko Banovići

Omenila bi še literaturo, ki z umetniškega stališča predstavlja graditev proge, ki so jo v svojih delih osmislili takratni »režimski« umetniki. To je zbornik Brčko-Banovići, izbor leposlovnih in likovnih del z mladinske proge.³⁶ Slavnostni uvod je pripravil Milovan Djilas z naslovom Veličina in herojstvo mladine na progi. Prikazal je, kako je proga postala »kovačnica« novih ljudi, kako so se kalili na progi, in sicer najboljši, da vsakdo, ki se je vrnil, lahko s ponosom govori in se z veseljem spominja na vse, kar se je na progi dogajalo, in z žalostjo, ker se je ločil od tovarišev. Opozarjal jih je na boj proti notranjim sovražnikom, ki so bili še vedno na delu. Zelo gromovniška je še pesem: Kovačnica sanj Branka Čopića. O progi so v omenjenem zborniku napisali več pesmi Ivan Minatti: (Jutro na progi, Želja), Voja Ilijašević je napisal pesem Pruge; Desanka Maksimović Bajko o putu. Zbornik vsebuje tudi črtico Janeza Perovška – Pelka Mademoiselle Lukić. Omenjena črtica govori o mladinki po imenu Mademoiselle Lukić, ki jo je sprva komandir označil za zabušantko. To si je vzela k srcu. Ker je bila slabotna, je nosila brigadirjem vodo, na koncu pa je še kopala s krampom in vozila samokolnico. In ko zadnji dan njena četa ni dobila četrte zastavice, je zajokala in se skrila v šotor. K njej je prišel komandir in jo potolažil, pogledal v oči in tiho dejal: »Žulji – dragulji na naših rokah!« Dušan Željeznov je prispeval še pesmi Planina Konjuh, ker pri Banovićih poteka mladinska proga ob vznožju planine Konjuh, znane tudi iz partizanskih bojev, Brčko iz cikla Ognji ob progi, Proga, ki jo je napisal za III. Ljubljansko brigado, Pesem tirov, S prvim vlakom. Bata Cagić je napisal pesem Mladinska proga. Peter Levec je pridal več pesmi: (Toplo utripa srce, Mi kopljemo), Franc Laković pesem Preden predrami se jutranja zarja, Srbo Ivanovski Orlovo sotesko, Risto Tošović Prvo lastovko, Slavko Podmenik pa črtico Vagončki, v kateri govori o življenju in delu mladinskih brigadirjev pod planino Konjuh.

³⁵ Hasl: *Moje življenje*.

³⁶ *Brčko-Banovići: zbornik*, str. 1–40.

Kratice

- ⊙ CO USAOJ – Centralni odbor Ujedinjenjenega saveza antifašističke omladine Jugoslavije / Centralni odbor Združene zvez protifašistične mladine Jugoslavije
- ⊙ DFJ – Demokratična federativna Jugoslavija
- ⊙ ESDNS – Enotni sindikati delavcev in nameščencev Slovenije
- ⊙ KP – Komunistična partija
- ⊙ LMS – Ljudska mladina Slovenije
- ⊙ SKOJ – Savez komunistične omladine Jugoslavije / Zveza komunistične mladine Jugoslavije, Komunistična partija
- ⊙ TIGR – Ime tajne organizacije, sestavljeno iz geografskih imen: Trst, Istra, Gorica in Reka
- ⊙ USAOBH – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Bosne i Hercegovine / Združena zveza mladine Bosne in Hercegovine
- ⊙ USAOJ – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije / Združena zveza protifašistične mladine Jugoslavije
- ⊙ ZMS – Zveza mladine Slovenije

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Arhiv Republike Slovenije

- ⊙ SI AS 538, Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije, t. e. 2
- ⊙ SI AS 1575, Zveza antifašistične mladine Svobodnega tržaškega ozemlja, t. e. 15
- ⊙ SI AS 1812, Okrajni narodnoosvobodilni odbor Miren, t. e. 22
- ⊙ SI AS 1810, Okrajni narodnoosvobodilni odbor Komen, Prijave za Brčko-Banovići, t. e. 48
- ⊙ SI AS 1807, Okrajni narodnoosvobodilni odbor Brda, t. e. 11
- ⊙ SI AS 1808, Okrajni narodnoosvobodilni odbor Kanal, Metka Gombač, t. e. 29

LITERATURA

Balantič, Polona: *Vladimir Šubic: Od triumfa z Nebotičnikom do smrti med mladinskimi brigadami*. Objavljeno 30. 04. 2010 na: <http://www.rtv slo.si/kultura/novice/vladimir-subic-od-triumfa-z-neboticnikom-do-smrti-med-mladinskimi-brigadami/229092>.

Brčko–Banovići: zbornik leposlovnih in likovnih del z mladinske proge (ur. Dušan Željeznov). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1947, str. 1–44.

Hasl, Miran: *Moje življenje in številka štiri*. Dostopno na: http://zpgs.net/projekti/ps/10/miran_hasl.htm.

Krašovec, Jure: 40 let proge Brčko–Banovići. V: *Novi tednik* (1986), št. 12, 26. marec 1986, str. 1.

Logar, Tone: *Mala kronika revirske in II. proletarske udarne brigade Alojza Hochkrauta (219. Trboveljska) na progi Brčko–Banovići III. Izmena od 3. septembra do 9. novembra 1946*. Ljubljana 2006, str. 1–51.

Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, M–Ž (ur. Tončka Stanonik, Lan Brenk). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, dodatek B–L (uredil Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1993, str. 497–696.

Urbanc, Nataša: *Mi gradimo progo, proga gradi nas! V: Mladinske delovne akcije 1945–1948, katalog razstave*. Ljubljana: Muzej ljudske revolucije Slovenije, 1983, str. 1–27.

ZUSAMMENFASSUNG

SLOWENISCHE ARBEITSBRIGADEN AN DER JUGEND-EISENBAHN-STRECKE BRČKO – BANOVIĆI

Auf allen Arbeitseinsätzen verlief die Arbeit trotz Problemen nach einer operativen Planung. Laut offizieller Definition waren Jugend-Arbeitsbrigaden Arbeitsgruppen, die vor allem in der Nachkriegszeit im Gebiet der ehemaligen Demokratischen bzw. später Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien tätig waren. Die Brigaden wurden auf freiwilliger Basis mit dem Zweck der Stärkung des politischen Bewusstseins mit einem kulturellen und Erziehungs- und Bildungsaspekt organisiert. Die Aktionen selbst wurden so ausgewählt, dass sie auch eine erzieherische Wirkung erzielten. Der Bau der Eisenbahnstrecken Brčko – Banovići und später Šamac – Sarajevo hatten einen starken Einfluss auf alle folgenden Arbeitseinsätze, die in den einzelnen Teilrepubliken stattfanden. Es entwickelte sich eine Initiative für die Arbeit mit kleineren Einheiten, in Dreier-, Vierer- und ähnlichen Gruppen. Die Arbeitsergebnisse bildeten auf den häufigen Brigade- und Gruppenkonferenzen ein ständiges Diskussionsthema. Es gab auch Fälle, wo die Arbeit von Einzelnen durch technische Verbesserungen verbessert wurde. Eine solche Arbeitsweise motivierte im Hinblick auf die Verbesserungen auch die anderen und regte den Wettbewerb unter den Jugendbrigaden an. Nach Meinung der offiziellen Politik lag der Hauptmangel aller Aktionen in einem zu geringen Nutzeffekt des ideologischen Erziehungsaspekts. Obwohl zahlreiche Arbeitsgemeinschaften, Vorträge und Ähnliches organisiert wurde, ließ die Durchführung häufig an Wirksamkeit und Qualität zu wünschen übrig. Die besten Führer im technischen Sinn setzten sich nur selten intensiver mit ideologischer Erziehung auseinander, da sie sich mehr mit Arbeitsorganisation, Versorgung der Brigaden und sonstigen technischen Problemen beschäftigten. Andererseits war diese Erscheinung aufgrund der Schwäche der fachlichen Führungen bis zu einem gewissen Grad berechtigt.

Im Rahmen des Baus der Jugend-Bahnstrecke Brčko – Banovići besuchten unter anderem auch etwa 1000 Jugendliche aus Slowenien verschiedene Fachkurse, auf deren Grundlage der ein und andere einen Beruf erlernte, mit dem er später eine Anstellung im Baugewerbe bzw. in verschiedenen Bauunternehmen fand, und einige andere erlangten durch die Teilnahme an den Jugendbrigaden bessere Ausgangsbedingungen für ein Studium bzw. einen Arbeitsplatz. Auf den Arbeitseinsätzen der Teilrepublik Slowenien gab es solche Kurse nicht.

Die Verfasser des Beitrags stützten sich nur auf Archivmaterial, das im Archiv der Republik Slowenien aufbewahrt wird, und auf zu verschiedenen Jubiläen der Aktionen in Slowenien erschienene Publikationen. Sie zeigten am Beispiel des Baus der Jugend-Bahnstrecke Brčko – Banovići die gesamte Organisations- und Agitationsproblematik auf, mit der sich die Machtelite für die Aufbauarbeit der Jugend beschäftigen musste. Schließlich und endlich stellte dies für sie ein finanziell gutes Geschäft dar, wurde doch der Bau dieser Bahnstrecke mit ca. 600 Mio. Dinar veranschlagt, während für Organisationskosten und Material der Jugendbrigaden nur 200 Mio. Dinar ausgegeben wurden. Mit einer Kostensenkung um zwei Drittel würden eventuell auch die heutigen Machthaber die Durchführung eines Projektes in Angriff nehmen, doch stellt sich eine große Frage: Wer animiert, überzeugt die heutige Jugend, an (vorgegebene) höhere Ziele noch zu glauben.